

SİVAS'TA HAYAT BULAN SU KAYNAKLARI VE İKLİM DEĞİŞİMİNİN GÖRÜNEN ETKİLERİ ÜZERİNDEN PLANLAMANNIN VAZGEÇİLMEZ HAFİFLİĞİ (BARAJ VE GÖLETLER İLE SULAMA KANALLARI)

Aziz Cumhur KOCALAR¹

¹Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehircilik A.D.Bşk.
azizcumhurekocalar@gmail.com , +90 536 392 71 22 , <http://azizcumhurekocalar.blogspot.com/>

ÖZET

Sivas, Orta Anadolu Bölgesinin en doğusunda kalan gerek tarihsel geçmişinde imparatorluklara başkentlik yapmış konumuyla, gerekse karasal bozkır ikliminin çok yakın bir geçmişe kadar soğuğu ve karı ile meşhur, geniş yüzölçümlü bir ili olarak bilinmektedir. Ancak geçen kış mevsimi, ülke genelindeki kar yağışının azlığına da paralel olarak, Sivas'ta da yağışların önemli ölçüde azaldığı bir dönem yaşanmıştır. Özellikle Anadolu'nun orta ve güney kesimlerinde olası kuraklık ve çölleşme risklerine yönelik olan ve uzun dönemli beklentileri doğrular nitelikte mevsimsel sapmalar ve doğal felaketler yaşanmaktadır. İklim değişikliğinin artarak görünür olmayı sürdüren bu tür etkileri, gözleri doğrudan su rezervlerine çevirmiştir. Bedeninin çoğu su olan insanın ve birlikte yaşamak zorunda olduğu tüm diğer canlıların, en önemli yaşamsal (hakki) doğal kaynağı da haliyle, hava ve sudur. Fakat son yıllarda ülkemizde güdülen neo-liberal politikalar ve hızla getirilen yasal düzenlemeler eşliğinde, doğal su kaynaklarının gerek özelleştirme yolu ile gerekse HES'ler ile sermayenin tekeline geçişi artarak sürmektedir. Suyun kullanım haklarının uzun süreli kiralanması yolu ile devredilmesi, nadir görünen ve korunması gereken ama ne yazık ki, sermaye eliyle kontrolsüzce ve aşırı bir şekilde tüketilerek, su kaynaklarının hızla kütlaşmasına ve doğal çevresinin de giderek yok olmasına yol açmaktadır. Geri dönüşüm maliyetleri çok yüksek olan ve hatta doğal eşikleri aşan yıkımlara yol açarak sürdürülen, olumsuz uygulama örnekleri apaçık ortada durmaktadır. Tüm bunlara karşın, sözde ve sayıları giderek artan ÇED raporlarıyla birlikte, doğal ve sosyal etkilenim çevresine yönelik olası, orta ve uzun vadeli olumsuz etkilerine yeterince bakılmaksızın, bazı su kaynaklarının içinde bulunduğu doğal ortamlar neredeyse, bölgesel olarak sermayenin rastgele kararlarına terk edilmiş durumdadır. İşte bu çalışmada ise, Sivas ilinde yıllardır devletin kurumsal eliyle, su kaynaklarının korunmasına, kullanılmasına ve arttırılmasına yönelik olarak alınan bir takım iyimser kararlarla gerçekleştirilmiş ve kısmen sistemli sayılabilecek klasik önlemlerin, harita üzerinde görselleştirilmiş son hali, CBS aracılığı ile görünür kılınmaktadır. Aslında bu su kaynaklarının en önemlileri su yüzeyi geniş alanlara yayılmış bulunan doğal su rezervleridir. Yapay olarak üretilen önlemlerle (baraj, gölet ve regülatörler) gerisinde su şişiren doğaya karşı yapılmış tüm müdahalelerin sakıncalı yanları da deneyimlenerek yıllardır öğrenilmiştir. Bu türden yapay rezervler ve özellikle doğal sulak alanların gelecekteki haline yönelik farklı veriler ve olasılıklar eşliğinde, sürekli daha doğru olarak alınması beklenen yeni yönetsel kararlar ise, merakla beklenilmektedir. Gelecekte insanın su ve yaşam ile olan ilişkisinin daha doğal yollarının hızla keşfedilmesi dileğiyle...

Anahtar Sözcükler: CBS/ KDS, Çevre ve Doğa Koruma, Doğal Su Kaynakları, Sivas, Şehir ve Bölge Planlama.

ABSTRACT

WATER RESOURCES FINDING LIFE in SİVAS and CLIMATE CHANGE IMPACTS APPARENT of THROUGH PLANNING ESSENTIAL to LIGHTWEIGHT

(DAMS, DAM AND IRRIGATION CHANNELS)

Sivas have been made the capital of the different empires with neighboring states in the historical past with the location on the east of the Central Anatolia region. City is known with a large surface area as well as with cold continental steppe climate. But in very recently times, last winter season, to the lack of snowfall across the country, in parallelly, in Sivas experienced a period of rainfall is significantly reduced. Especially in the central and southern part of the possible increased risk of drought and desertification seasonal variations and natural disasters has been experienced and all these are confirmed with the long-term prospects. In this study, in many years in Sivas, with corporate hands of the state, protection of water resources and also using have been aimed with increasing optimism. With these aims, received a number of decisions have been made. The water collecting systems (especially for energy production) can be considered part of conventional measures, The final situation is visualized on the city maps which have been made visible by means of ArcGIS. In fact, the most important of the water supply, spread

over a wide area on the water surface in the form of natural water reserves are available. The man's relationship with water is not still in the right way for human and natural life future. It needs more discovering than now for sustainable life in the more natural way

Keywords: GIS/DSS, Environment and Natura Conservation, Natural Water Basements, Sivas, City and Regional Planning.

1. GİRİŞ

Doğal su rezervlerini yapılaşmaya karşı koruyarak doğa ve toplum için temiz su ihtiyacının daha doğal yollardan karşılanmasını sağlamak yerine, sürekli ve giderek artan büyüklüklerde barajlar yapıp, göletler ve su kanalları oluşturarak iklim değişikliğini arttırıcı etkiler yaratmak ve yer altı su seviyelerinin düşmesi ile Konya gibi şehirlerin altında büyüyen obruklara sebep olup, doğal afetleri tetiklemek insanoğlunun süregelen yanlışlarından olmuştur.

ABD'de baraj kaldırmalar gündeme gelmiştir. Ömrünü tamamlamış, çevreye verdiği zararlar ve işletme maliyetleri artmaya başlayan barajlar kaldırılarak, eski nehir ekosistemlerinin iyileştirilmesi sağlanıyor. ABD'de bugüne kadar inşa edilen yaklaşık 85 bin barajdan 1150 tanesi son 20 yılda kaldırıldı. Birçok ülkede artan bir ivmeyle baraj yapımı sürerken, ABD'nin bu tavrı ilk başta kulağa çılgınca gelse de artık bu fikir yavaş yavaş ABD'de de halk tarafından kabul görmeye başladı. Maliyeti iyi hesaplanırsa, değmiyor. (bilimsol.org, 2014)

1.1 Disiplinlerarası yaklaşımlar

Şehir ve Bölge Planlama alanındaki çalışmalar ile Harita ve Kadastro Mühendisliği arasında mekansal ölçümler üzerinden yer belirlemelere ve mülkiyet tahsislerine varan çok sıkı bağlar bulunmaktadır. Her iki disipline yönelik çalışmaların birbirleriyle paylaşılmalarının yanı sıra, olası arakesitlerde ortaklaşa doğan yaklaşımlar da oldukça değerlidir. (arazi kullanım kararları, 18.madde uygulamaları, parsellere bölme ve toplulaştırma, kamulaştırma, mülkiyet ve imar hakları aktarımı, vb.) Şehir ve Bölge Planlama bölümünün giriş derslerinden olan Kentsel Coğrafya konuları da fiziki kent planlamasına giriş için bir altlık oluşturan ek kaynaklardır. (Polat, E., 2006). Bu ders üzerinden Fiziki ve Beşeri Coğrafya konuları ile öğrencinin yakınlık kurması sağlanmaktadır. Bölümün ilk kurulduğu yıllarda Jeodezi ve Fotogrametri ve Topoğrafya gibi dersler de verilmiştir. Alanda daha sonraları matematiksel temelli konular mühendislik uygulamalarına bırakılarak, zamanla sosyal konuların fen kapsamlı konulardan daha fazla ağırlık kazandığı söylenebilir. (Kocalar, A.C., 2012d). Ancak kentlerin gelişiminde doğal kaynakların planlanmasında matematiksel yaklaşımların ve modellerin önemli bir yeri olduğu açıktır. O yüzden gereksinim analizleri ile planlamada matematiksel modeller ve disiplinlerarası yaklaşımlar her zaman karşılıklı ufuk açıcı olacaktır. (Kocalar, A.C., 2013d).

1.2 Toplumsal Muhalefet Hareketleri

Ülkemizde yeterince uzman bulunmasına karşın, alınan resmi kararlar hatta neoliberal zihniyetle çıkarılan yasalar hep yanlışlarla dolu olup, doğada ve toplumda ciddi yıkımların da şimdiden habercisidir. Buna karşın günümüzün toplumsal muhalefet hareketlerine (kentsel hareketler) katılımın sayısal yetersizliği de ortadadır. Bu çerçevede ciddi bir yer teşkil eden İmece Toplumun Şehircilik Hareketi, 9 Ocak 2014'te düzenlediği "Barınma ve Sosyal Konut Politikaları" Tartışma Toplantısı ile Yerel Yönetimler Raporu için önemli bir adım atarak bir rapor taslağı ortaya koymuştur. Konu başlıklarının çokluğu, çevreden koparılan yerleşim alanları üzerinden disiplinlerarası tartışmaların çeşitlenerek artmasını gerekli ve görünür kılmaktadır.

1.3 Amaç, Yöntem ve Kapsam

Bu çalışmada ise, Sivas ilinde yıllardır devletin kurumsal eliyle, su kaynaklarının korunmasına, kullanılmasına ve artırılmasına yönelik olarak alınan bir takım iyimser kararlarla gerçekleştirilmiş ve kısmen sistemli sayılabilecek klasik önlemlerin, harita üzerinde görselleştirilmiş son hali, CBS aracılığı ile görünür kılınmıştır. Fakat öncelikle konuya kuramsal ve sosyal açıdan yaklaşılarak, bu altlığı eleştirel bir şekilde değerlendirebilecek disiplinler arası bilgiler özetlenmiştir.

2. SİVAS VE ORTA ANADOLU BÖLGESİNDEKİ YERİ (ÇDP)

Sivas, Orta Anadolu Bölgesinin en doğusunda kalan tarihsel geçmişinde imparatorluklara başkentlik yapmış bir konuma sahiptir.

2.1 Sivas ve Orta Anadolu Bölgesindeki Yeri

Sivas, Orta Anadolu Bölgesinin en doğusundaki yeri ve geniş yüzölçümü ile ülkemizin ikinci sıradaki en büyük ili olarak bilinmektedir. Karasal bozkır ikliminden ötürü çok yakın bir geçmişe kadar soğuğu ve karı ile meşhurdur. Ancak iklim değişikliğinin artarak süren olumsuz etkileri ile 2013-2014 kış mevsimi, ülke genelinde kar yağışının oldukça azaldığı bir dönem olarak yaşanmıştır. Çalışmada su toplama alanları üzerinden ve iklim değişikliklerinin olumsuz etkilerinden hareketle Sivas ilinin su potansiyeli eleştirel bir bakışla değerlendirilerek incelenmiştir.

2.2 Kayseri-Yozgat-Sivas Çevre Düzeni Planı (ÇDP) (1:100.000)

İlin komşularıyla birlikte bölgesel olarak planlanmasına yönelik güncel veriler, bu amaçla yeniden incelenmiştir. Küreselleşmenin yerel mekâmı fethedişine eşlik eden çalışmalardan biri de, bölge ajansları ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı aracılığı ile ülke çapında hızla tamamlanan ÇDP'ler söz konusu olmuştur. (Kocalar, A.C., 2013d).

Plan saha çalışmaları, yeterli yerel katılım teşvik edilmeden, merkezi otorite güdümünde doğal olarak eksik bir şekilde tamamlanmıştır.

3. İKLİM DEĞİŞİMİ İLE ANADOLU'YU BEKLEYEN RİSKLER

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri ve özellikle Anadolu üzerindeki risklerden söz edilerek, bu riskleri oluşturan etmenler ile neden-sonuç ilişkileri kurulmuştur. Bu bağlar göz önüne alınarak, sorunlu gözüken klasik su toplama yaklaşımları ile güncel çağdaş yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak yeniden değerlendirilmiştir.

3.1 İklim Değişimi

Geçen kış mevsimi, ülke genelindeki kar yağışının azlığına da paralel olarak, Sivas'ta da yağışların önemli ölçüde azaldığı bilinmektedir. Bu tür dönemlerin eskiye nazaran daha sıklıkla yaşanır duruma gelmiş olması manidardır.

Anadolu coğrafyasının antik yerleşimlerin izlerini günümüze kadar taşıyabilmiş olması önemli bir kültürel değerdir.

3.2 Anadolu'yu Bekleyen Riskler

Son yıllarda özellikle Anadolu'nun orta ve güney kesimlerinde olası kuraklık ve çölleşme risklerine yönelik olan ve uzun dönemli beklentileri doğrular nitelikte mevsimsel sapmalar ve doğal felaketler yaşanmaktadır.

İklim değişikliğinin artarak görünür olmayı sürdüren bu tür etkileri, gözleri doğrudan su rezervlerine çevirmiştir. Aslında bu su kaynaklarının en önemlileri su yüzeyi geniş alanlara yayılmış bulunan doğal su rezervleridir.

Yapay olarak üretilen önlemlerle (baraj, gölet ve regülatörler) gerisinde su şişiren doğaya karşı yapılmış tüm müdahalelerin sakıncalı yanları da deneyimlenerek yıllardır öğrenilmiştir. Bu türden yapay rezervler ve özellikle doğal sulak alanların gelecekteki haline yönelik farklı veriler ve olasılıklar eşliğinde, sürekli daha doğru olarak alınması beklenen yeni yönetsel kararlar ise, merakla beklenilmektedir. Gelecekte insanın su ve yaşam ile olan ilişkisinin daha doğal yollarının hızla keşfedilmesi özlemi bu noktada kendiliğinden dile gelmektedir.

3.3 Korunamayan Alanlar (Su Havzaları-Nehirler ve Göller) ile Çevrelerinde Yaşanan Kirlilik (Yoğun Kimyasal Gübre Kullanımı, Arıtılmayan Atık Sular)

Anadolu'da "Tabiat Parkı" " Milli Park" gibi statüler ile koruma altında olan ancak, son yıllarda sulak alanlar ve çevresinde yaşanan kirlilik ile doğal eşiklerin çoktan aşılmaya başlandığı bölgeler vardır.

Su havzalarını içine alan hatalı arazi kullanım kararları ile ilgili dikkat çeken bulgular ve ısrarlı bir şekilde süregelen doğaya hasar veren hatta yıkıcı uygulamalar söz konusudur.

Havzalarda etkin bir yönetim planının acilen ortaya konulması ve iklim değişikliğinin kuraklık ve çölleşmeye doğru hızla ilerleyen zincirleme olumsuz etkilerine karşın da bölgenin korunması ön planda tutulmalıdır.

Ülkemizin yakın tarihindeki olumsuz deneyimler, bu alanların kültürel açıdan da riskli deneme sahaları haline geldiğine dair çarpıcı bulguları gözler önüne sermektedir. Göller yok edilmektedir.

Özellikle tarımda yoğun kimyasal gübre kullanımının yaygınlaştığı Söke gibi ovalardan geçen nehirlerin (Büyük Menderes Nehri) suları üzerinden de yoğun bir kirlilik söz konusudur. Özel izinler ile nehirlerin ve göllerin koruma bandında yer alan alabalık vb çiftliklerin de nehre (dolaylı olarak göle) bırakılan atık suları da, ayrı ve ciddi bir tehdit kaynağıdır. Nehirlerde veya ulaştığı göllerde özellikle yaz aylarında toksik reaksiyonların hızla arttığı, kirliliğin balık ölümlerine ve çevre sakinlerine ulaşmasının da söz konusu olduğu bilinmektedir. (Bafa Gölü örneği)

Diğer yandan Büyük Menderes Nehri sularının sediment taşınımı ile dolan Söke Ovasında ve havzada sürdürülen tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde, aşırı su ve kimyasal gübre kullanımı sürekli gündemdedir. Bu tür farklı birincil amaçların çatıştığı havzada, kontrollü bir yönetim planının acilen tasarlanıp yürütülmesi de zorunludur. Bafa Gölü'nün ve tüm havzanın, tarihsel açıdan bütünlük alan yönetimini ilgilendiren öğretici ve ilginç potansiyeller taşıdığı ne yazık ki unutulmuştur. Benzer şekilde hatta daha elzem bir şekilde (Kızılırmak, Yeşilırmak ve Fırat havzalarının her birinin kesişim alanında yer alan) Sivas ili içinde durum pek farklı değildir.

4. DOĞAL KAYNAKLAR (MİNERALLER: SU, MADEN) VE PLANLAMANIN MEŞRUIYETİ

Planlamanın meşruiyetinin dayandırıldığı doğal haklar, yaşam hakları, yurttaşlık hakkı ve su hakkı üzerinden çalışmanın da kuramsal altlığı bu bölümde yeniden güçlendirilmiştir. Ancak son yıllardaki yoğun (minerallerin kullanım hakları üzerinden) doğal kaynak tahsisleri (HES/ÇED süreçleri) bu hakların da 1980 sonrası neoliberal hükümetler tarafından ihlal edildiğini göstermektedir. 2011 seçimlerine paralel olarak ÇŞB'nin kuruluş dönemi Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) gündeme gelmişti. Bu kararnameleri inceleyen bir çalışmada, neo-liberal politikaların mekânı yaygın bir şekilde merkezi otorite üzerinden hızla ele geçirmeye başladığı o dönemde, kentsel dönüşümün de ileri adımlarının yasal çerçeve üzerinden daha etkin bir şekilde atıldığına dair vurgular yapılmıştı. Bu durum kentsel muhalefet hareketlerinin yeniden doruğa tırmanışına sahne olmuştur. (Kocalar, A.C., 2011c).

4.1 Kentsel Muhalefet Hareketleri

Ülkemizde kırsalda da olduğu kadar dünyada artan bir şekilde yer alan kentsel muhalefet hareketlerine yönelik olarak Harvey'de söyleşinde şunları vurgulamıştır:

“Kentsel mekânda kimin bulunma hakkı olduğuna dair ve hangi şartlar altında bu hakka sahip olduklarına dair bir mücadelenin kavgasının yapılması gerektiğini düşünüyorum. Kentlerimizde gerçekleşen en şaşırtıcı şeylerden biri, halkın siyasi olarak kendisini ifade etmesine izin verilmeyen geniş kamusal alanların bulunuyor olması. Artık politik diyaloglar yürütmek için izin almak zorundasınız ve aslında bu gidişata karşı çıkmamanın bir yolunun, aniden, simultane bir biçimde, birçok kamusal alanda aynı anda bulunmak ve tartışmalar başlatmak olduğunu düşünüyorum. Elbette, bazı karşı çıkışlar olacaktır ama bir zaman sonra tüm kentlilerin şunu anlamalarını sağlamalıyız, demokrasi olarak adlandırmak istediğimiz bir toplumda, bu çok mantıklı bir pratiktir. Ve şu anda paranın demokrasisi var ama insanların demokrasisine sahip değiliz. Kamusal alanları işgal edip halkın siyasi alanları haline getirmek ve insanların demokrasisini yeniden tesis etmek, kentsel demokrasiyi tekrar gündeme sürmek için geçmemiz gereken yollardan biri.”

“... ortak bir çıkar etrafında, kentteki işlerle uğraşmayı kentteki emekle uğraşma ile gerçek anlamda birleştirmeye başlarlar ve kentteki emeğin şartlarını dönüştürmenin aynı zamanda kenti de dönüştürmek olduğunu anlarlar. Böylece bunu bir araya getirerek, belki yine bazı alternatif politikalar oluşabilir.” (Harvey, 2012) Bu söyleşideki vurgular, politikanın yeni merkezini kamusal alan üzerinde yeniden konumlandırmaktadır. Özellikle kırsal kesimde (mera vb.) ortak alanların kullanımına yönelik geleneksel bir paylaşım kültürü mevcut olup, bu kültür günümüzde uzun süreli kiralama şekliyle özel mülkiyete (HES vb. yollarla) devredilen iç sulara karşılık kırsal direnişin de çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Kapitalizm, ilk dönemlerinden de bilindiği gibi, endüstrinin ve atıklarının çevreyi kirlenme bedelini yoksul halkların sırtına yüklemektedir. Günümüzde, özellikle gelişmekte olan ülkelerin yönetimine hakim olan neo-liberal yönetim anlayışı ile önce kamu kurum ve kuruluşları özelleştirilerek, ulusal devlet küçültülmüş ve tüm kazanımları devredilmiştir. Kamu yararı kavramı dahi bu süreçte değişime uğratılmıştır. Ülkemizde çevre hukuku mevzuatında son yıllarda yer almaya başlayan değişiklikler ve yeni düzenlemelerin artan sayısı ayrıca, yoğun ve tüm mevzuatla yer yer çelişik olabilen içerikleri ilgi çekici boyutlara ulaşmıştır. Madenlerin ve suyun özelleştirilmesi ile doğanın da hızla metalaştırılmaya başladığını bir dönemden geçilmiştir. Aslında bu durum, minerallere ve suya muhtaç olan tüm canlılar için, açık bir şekilde yaşam, çevre ve doğal haklara bağlı olan pek çok hakkı (sağlık hakkı, dayanışma hakkı vb) hatta yurttaşlık hakkının da ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.

Son yıllarda, yine artan bir şekilde küreselleşmenin mekâna olan etkilerine paralel olarak, özellikle metropollerde büyük projelerin gündeme geldiği görülmektedir. Bunların çevreye ve topluma getirdiği yüklerin de yine,

yurttaşların vergileri ile karşılandığına şüphe yoktur. Ancak merkezîyetçi, tepeden inme otokratik bir anlayışla ve salt ekonomik kaygılarla getirilen planlama kararları söz konusudur. Bu kararlara yerel halkın katılımı da hiçe sayılmaktadır. İlgili bir çalışma da, çevre hukuku boyutundan küreselleşmenin etkileri ile yönetimlerin idari etişe karşı duyarsızlığı ve kayıtsızlığı, doğrudan siyasi konuşmaları ve özellikle meclisten geçirilen yasalar ile hazırlanan yönetmeliklerin somut yazılı yasal metinleri üzerinden irdelenerek eleştirilmektedir. Kapitalizmin bir aracı haline getirilen yasal düzenlemeler üzerinden uygulamada yaratılan ciddi çevre sorunları irdelenmektedir. (Kocalar, 2014t)

Çevre koruma düzenlemeleri ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına ilişkin tartışmalar 1970'li yıllarda başlamıştı, son yıllarda ise doğanın bir hak öznesi olarak anayasalarda yer aldığı görülüyor. Doğa haklarını tanıyan bazı ülkeler (Ör: Ekvator, Bolivya) Evrensel hukukta doğal haklar üzerinden insan hakları (barış, gelişme, dayanışma hakkı) çerçevesinde mekânsal güvence sağlamaya yönelik haklar araştırıldığında karşılaştığımız hak kavramlarının (yerleşme, konut, barınma, kent, çevre, yaşam hakları, vb) hak ihlallerine de paralel olarak zaman içinde sürekli çeşitlenerek arttığını görmekteyiz.

4.2. İnsan, Çevre, Yaşam Hakları (Barış, Gelişme, Dayanışma Hakları)

Her hukuk kavramı, (normu) başlangıçta çeşitli gereksinimlerden doğar. Bu gereksinimler, bireysel, yapısal, bölgesel veya toplumsal olabilir. Önceleri bu gereksinimler doğduktan sonra bir özlem, dilek ve giderekten, istem şeklinde kendini gösterir. Zamanla bir baskı oluşturur ve hak istemine dönüşür.

Bu istemin hukuk normları içindeki ve sistemdeki yerine ve diğer haklarla olacak uyum dengelenmesi ve çatışmasına bakılarak, hukuktaki yeri ve pozitif hukuktaki tanınması sağlanabilir. Ondan sonra da diğer haklar arasındaki yaşamsal ve kapsam açısından öncelik sırası saptanarak, hukuk sistemi içindeki yerini almaktadır. Haklar bu sıralamaları ile çok ağır ve çeşitli çabalarla gerçekleşen kazanımlarla hukukta bugünkü yerlerini almışlardır. (Barış, Dayanışma, Gelişme, Çevre, Grev, Sendika, Oy, Yaşama, Bilgi Alma vb haklar)

Hakların sıralamasında genel çıkarlar ve genel haklar, özel çıkarlar ve özel haklardan önce gelmektedir. Bu haklardan bazıları da birbirleriyle çelişip çatışabilmektedir. Örneğin çevre hakkı, girişim ve mülkiyet hakkı ile özel haklar, kamusal haklarla çelişebilir, çatışabilirler. Ancak hukukta bu çelişki ve çatışma öncesinde, tartışılarak ve hakları kendi aralarında sıralayarak, dengelemek suretiyle dayanışmaya dönüştürülebilir.

4.2.1.1 İnsan Hakları (Mourgeon, J.).

İnsan sadece fizyolojik, antropolojik olarak bedeni varlıkla beraber; düşüncesi de olan, sendika, dernek, parti üyesi, mesleki üretme ve yaratma varlığı ile de birey kişi ve de yurttaş olarak ruhsal niteliklerden doğar ve de hukuka dayanır. İnsan haklarında, insanın bedensel ve düşünsel bütünlükle, bunun sürdürülebilirliği, hakkın talebi, itirazlarla elde edilmesi, gerçekleştirilmesi, koşulları, tanınması, onaylanması, örgütlenmesi ve var olması; potansiyel güç haline getirilmesi suretiyle korunması, öncelikle iç bağımlılık ve güvencesinin, sonra uluslararası güvenliğinin, ulusal ve evrensel mevzuat güvencelerinin sağlanması gibi aşamalardan geçilmiştir.

4.2.1.2 Çevre Hakları (Kabaoğlu, İ., 2005). (Kabaoğlu, İ.).

İnsan hakkının tohumları 2 bin yıllık, ancak modern anlayış biçimi, pozitif hukukta yer alışı 200 yıllık, çevre hakkının ise insan hakları içindeki geçmişi 2-10 yıllıktır. İnsanın var olma hakkının geleceği tehdit altında oldukça, çevre hakkı en önemli insan hakkı olacak; ulusal sınırları da aşarak yeryüzü ötesine ulaşabilecektir. Çevre hakkının insan hakları içindeki yeri ve değeri, bir bütün olarak hak ve özgürlüklerin evrimi sürecinde algılanmasını gerekli kılmaktadır. İnsan haklarının dinamik ilerlemeci özelliği sonucu olan çevre hakkı, genelden özele, soyuttan somuta ele alınabilir.

Birleşmiş Milletler (BM) şartı; İnsan haklarının devletlerin iç sorunu olmayıp uluslararası topluluk bütününe ilişkin olduğu bilinci 1945'te yürürlüğe konan Birleşmiş Milletler "... insanlığa eşi görülmedik acılar yaşatan savaş felaketinden, gelecek kuşakları koruyacak, temel insan haklarına olan inancımızı ilan etmeye..." şeklinde çağrısını ifade etmiştir.

1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, 1966 Kişi Hakları ve Siyasal Haklar Uluslararası Paketi 1986'da 4 özgün hak önerilmektedir.

1986'da, teknik ve bilimsel ilerlemelerin tehlikelerine karşı; barış hakkı, gelişme hakkı, insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı, çevre hakkı olarak, bu 4 hak Dayanışma Hakkı'nın içinde yer almaktadır.

4.2.1.3 Yaşama Hakkı

İnsanoğlunun birlikte yaşar kalma sorunu, dayanışma kapsamlıdır. Barış, gelişme ve çevre gibi üstün değerlerin konusunu oluşturur, klasik insan hakları ile kendi aralarındaki ilişkilerle ve ortak yaşama hakkı ile çözüm bulabilmektedir. Yaşama hakkı, insanoğlunun yaşar kalma sorununa ilişkin barış, gelişme, “çevre haklarının öznesi ve geleceğidir”; yeni hakların etik temelidir.

4.2.1.4 Gelişme Hakkı

Barış hakkının konu ve öğeleri, güvenlik ve savaşa karşı çıkma ile silahsızlanma haklarını kapsar. Gelişme hakkı ise 60'lı yıllarda, iktisadi, ticari, toplumsal sorunların çözülerek, yoksulluktan arınmış “Özgür İnsan Hakkı”, Birleşmiş Milletlerde “İnsan Hakları” olarak savunulurdu. Birleşmiş Milletler 1974 Bildirisinde, barışçı-adil dünya, azgelişmişliğin ortadan kalkması, toplumun dayanışma ödevi, devletlerin sorumluluklarıyla dengeleneceği ifade edildi.

4.2.1.5 Çevre Hakkı

Gelişme hakkı, tüm özgürlüklerin ana kalıbı, özü, başlangıç ve sonu, aracı ve amacıdır. Çevre hakkı 1972 Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı Stockholm Bildirisi, 1982 Dünya Doğa Şartı ve 1992 Rio toplantılarında; “İnsan kendisine onurlu, iyi bir yaşam sürmesi için sağlıklı ve nitelikli bir çevrede, çevre bilimiyle ilgili dengeli bir ortamda yaşama, toplumsal güvenlik, bilgilenme, katılma hakkı, insanlığın ortak temel varlığına ait haklarını kapsar.” biçiminde, çevreye duyarlı ve özenli davranışların egemen kılınması gerektiği vurgulanmıştır. Çevre sorunlarını önlemek için, bilimsel-teknolojik yenilikleri yönlendirmek çevrelemek, doğayla insan ilişkilerini sınırlamak, yaptırıma bağlamak, çevresel değerleri korumak, bozulmayı önlemek için evrensel önem taşıyan yaptırımlar gerekir. (Kocalar, A.C., 2014t).

4.2.1.5.1 Çevreyle İlgili Yasalarımız

Çevre ile ilgili yasalar ve yönetmelikler tarih ve sayıları ile birlikte derlenerek alttaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Çevreyle ilgili 2006 öncesi bazı yasalarımız (isim sıralı) (tarih ve sayıları ile)

<u>Kanun</u>	<u>Yıl</u>	<u>Sayı</u>
Bataklık Kurutulması ... Kanunu	1950	5516
Boğaziçi Kanunu	1983	2960
Çevre Kanunu	9.8.1983	2872
Çevre Kanunu (yeni)	26.4.2006	5491
İmar Kanunu	1985	3194
Kara Avcılığı Kanunu	1937	
Kıyı Kanunu	4.4.1990	3621
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu)	21.7.1983	2863
	1986	3301
	1988	3416
Milli Parklar Kanunu	1983	2873
Su Ürünleri Kanunu	1971	1380
Toplu Konut Kanunu	2.3.1984	2985
Toprak Bayramı Kanunu	1945	4760
Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	1930	1593
Yeraltı Suları Hk.da Kanun	1971	167

Kaynak: İlgili mevzuattan derlenmiştir.

Kocalar, C., 2007/6

2006 sonrası 8 yıllık dönem incelendiğinde yeni düzenlemelerin çok daha fazla olduğu ortaya çıkacaktır.

Eski Çevre Kanununun 1. madde ¹ “Yaşamın amacını, çevrenin korunması, iyileştirilmesi, geliştirilmesi, güvence altına alınması” şeklinde belirlemiş 9.maddesi “Bakanlar Kurulu'na Özel Çevre Koruma Bölgelerinin tespitini; kullanma esasları, zararlı kimyasal maddelerle ilgili yönetmelikler çıkarılmasını” öngörmüştü. Çevre korunması, çevre ve gürültü kirliliğinin önlenmesi, tedbirlerine göre, ÇED (Çevre Etki Değerlendirme Raporu) “çevre kirlilik sorunu yaratacak kurum, kuruluşlarca hazırlanmak zorundadır” cezai hükümleri idari mahkemeler verebilmektedir. Yeni yasayla değiştirilen 1.Amaç maddesi ”Bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır” ² şeklinde Çevre Hakkını tanımlayarak, ortak paydayı “sürdürülebilir çevre ve kalkınmayı korumada” buluşturmuş; “dengeli ve uyumlu bir gelecek” yaratılmasını gerektiğini vurgulamamıştır.

Tablo 2. Çevreyle ilgili yasalarımıza 2006 öncesi ek/değişiklik getiren mevzuat (kanun, KHK) tarih ve sayıları

Yürürlük Tarihi	Türü	No	Yürürlük Tarihi	Türü	No
18.06.1984	KHK	222	10.04.1990	KHK	409
19.06.1986	Kanun	3301	21.08.1991	KHK	443
26.05.1987	Kanun	3362	05.06.2004	Kanun	5177
11.03.1988	Kanun	3416	23.07.2004	Kanun	5216
			13.05.2006	Kanun	5491

Kaynak: İlgili mevzuattan derlenmiştir. (KHK: Kanun Hükümünde Kararname) Kocalar, G., 2007/6

4.2.1.6 Su Hakkı ve Konsorsiyumlarla Oluşan Gizli Tekeller

Son yıllarda 49 yıllığa varan tahsislerle gerçekleşen bir talan dönemi söz konusu. Şimdilerde ise, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, bu günlerde 88 yıl önce çıkarılan Sular Hakkında Kanun'un yenilenmesi için kanun tasarısı taslağı³ hazırladığına dair tanıtımıyla yeni düzenlemesini gündeme getirmiş durumda. Ama bundan öncesi bir geçiş dönemi olduğundan, yine oluşan boşluktan konuyla ilgili ve hazırlıklı taraflar istifade etmiş oldu. Neo-liberal politikalara yönelişte yapılan pek çok yasal düzenleme de bu tür geçiş dönemlerinin de varlığı açıkça biliniyor. Doğal bir hakkın kaybedilişi bir yana, ayrıca talan düzeni de bu süreçte aktive edilmiş oluyor. Bu sarsıcı değişime karşı sonradan geliştirilen savunuların da yetersiz kalışına hiç şaşmamak lazım.(Örneğin:suhakki.org)

Bedeninin çoğu su olan insanın ve birlikte yaşamak zorunda olduğu tüm diğer canlıların, en önemli yaşamsal (hakkı) doğal kaynağı da haliyle, hava ve sudur. Fakat son yıllarda ülkemizde güdülen neo-liberal politikalar ve hızla getirilen yasal düzenlemeler eşliğinde, doğal su kaynaklarının gerek özelleştirme yolu ile gerekse HES'ler ile sermayenin tekeline geçişi artarak sürmektedir. Suyun kullanım haklarının uzun süreli kiralanması yolu ile devredilmesi, nadir görünen ve korunması gereken ama ne yazık ki, sermaye eliyle kontrolsüzce ve aşırı bir şekilde tüketilerek, su kaynaklarının hızla kıtlaşmasına ve doğal çevresinin de giderek yok olmasına yol açmaktadır. Geri dönülme maliyetleri çok yüksek olan ve hatta doğal eşikleri aşan yıkımlara yol açarak sürdürülen, olumsuz uygulama örnekleri apaçık ortada durmaktadır. (Su Hakkı, 2014).

4.2.1.6.1 Suyun Metalaşması: Kıtlığın Nedeni, Kıtığa Çare Olabilir mi? (Yılmaz, G., 2009)

Görmek ve göstermek! İçinden geçtiğimiz koşullarda görmek ve göstermek artık sadece bilme eylemliliği değil, “eyleme” ile iç içe geçmiş durumda ya da öyle olmak zorunda. Olgular artık daha radikal. Olgulara yön verenler çok daha örgütlü ve ellerinde muazzam güç-teknoloji birikmiş durumda. Özellikle su, enerji gibi büyük projelere baktığımızda karşımıza Dünya Su Konseyi Başkanı Loic Fauchon'ın işaret ettiği bir 'su ailesi' ile karşılaşıyoruz. Aileyi bir araya getiren projeler konsorsiyum olarak ifade edilen bir örgütlenme altında bir araya geliyor, getiriliyor. Konsorsiyum yani güç birliği, yani uluslararası sermayeleri, yerel sermayeleri, hükümet temsilcilerini,

¹ 11.8.1983 tarihli ve 2872 sayılı (Eski) Çevre Kanunu, (EÇK) (Ek) Madde 1.

² Eski Çevre Kanununun 13.5.2006 tarihli ve 5491 sayılı yasayla değiştirilen Madde 1.

³ Yeni yapılanmayla yabancı sermayeye tahsis yok ve sektörel su tahsisleri esas alınarak yapılacak münferit su tahsislerine ilişkin olarak en fazla 29 yıl üst sınırı getirilecek. Bu tahsislerin üst sınırı indirilerek en fazla 29 yıla kadar yapılabileceği belirtiliyor. Ayrıca tahsisler tek bir kurumun bünyesinde toplanacak. Kanunun amacını; Su kaynaklarının atıklardan korunması, bütün canlıların ve vatandaşların yeterli ve sağlıklı suya ulaşımı, tabii kaynakların israf edilmeden gelecek nesillere ulaştırılması, suyun en iyi durumda korunarak tasarrufunun sağlanması oluşturuyor. Bu bağlamda su kaynaklarının tahsisi hususu yeni kanunla ayrıntılı olarak düzenlenmiş olacak. (Anonim, 2014).

mühendisleri, iktisatçıları, akademisyenleri birbirine bağlayan korkunç işbirliğinin adı. Ve bu işbirliğini harekete geçiren ortak bir dil "bu nehirlerle ALTIN'dan kelepçe vurmak" gerekiyor." "Yazık nehirler boşuna akıyor, değerlendirmek gerekiyor." "Su ucuz olduğu için çok kullanılıyor, etkin değil, verimli değil." "Kalkınmak için enerjiye ihtiyacımız var." Bakın suya göz dikenlerin başkanı bu tarz konsorsiyumlara duyulan ihtiyacı nasıl ifade ediyor: "Eğer su konusunda bir savaş çıkmasını istemiyorsak yapılması gereken bazı şeyler var. İlk olarak hepimiz birer vatandaş olarak farklı bir yaklaşım içinde olmalıyız. Çünkü suyu gerçekten tasarruf etmemiz gerekiyor." "Nasıl tasarruf edeceğiz?" dediği andan itibaren "birleşik su yönetimi" adı altında su ile ilişkili her şey kontrol altına alınacak, yani akan sulara kelepçeler takılacak, yani sular toparlanacak, bir yerden bir yere diğer metaller gibi aktarılacak. Ne demişti Rize'deki dereleri her noktasında boğalazlayan, kelepçeleyen SANKO'nun değerli patronu "artık gözümüz açıldı, kimse bizi durduramaz." Durdurmak isteyenleri yani kendi derelerine sahip çıkmak isteyenleri ise Başbakan: "Ben çevreciyim, iktidarım da çevreci, biz boş gezen çevreci değiliz" diye firçalamıştı. (Yılmaz, G., 2009).

4.2.2 Çatışan Haklar Arasındaki Çelişkilere Örnekler ve Çözüm Önerileri

4.2.2.1 Çevre Haklarının Çeliştiği Haklar ve Çözüm

Çevre hakkı, girişim özgürlüğü ile mülkiyet hakkıyla iktisadi nitelikli hak ve özgürlükle çatışabilir, çelişebilir. Bu çatışma, çelişki ve sınırlama önceliği sorunu, yine bir hukuk kuralı olan, farklı çıkarların dengelenmesiyle çözülür, uzlaşma sağlanır. Bu gerçekleştirilirken, yine kural olan "genel çıkarlar", "özel çıkardan" önce gelir. Çevre hakkı, sağlığın, beden bütünlüğünün, yaşamın koruma amacı ve insanlığın ortak mal varlığının dengeli-uyumlu korunup kullanılmasını öngörmektedir.

Gelişme hakkı (ticari, sanayi, iktisadi, mülki) bireysel ve toplumsal özerkliği gerçekleştirirken, gelişme hakkının diğer hakların değerlerine de saygı göstererek onların araç ve amacı olduğu unutulmamalıdır. Sürdürülebilir gelişmeyi planlayıp uygularken, gelecek kuşakları da düşünmeli dengeli-uyumlu bir gelecek yaratılmalıdır.

Dayanışma haklarından barış hakkı, silahlanma sanayinin sınırlandırılması ve denetimiyle; gelişme hakkı, ticaret ve sanayi özgürlüğünü sınırlayan doğal zenginliklerin kullanımının yönlendirmesiyle; çevre hakkı da, ekonomik güçlerin girişim özgürlüğü ve mülkiyet haklarıyla çelişip çatışabilirler. Farklı çıkarların dengelenmesi, sıralamada genel çıkarın özele önceliği, planlanmış sürdürülebilir bir gelişme, biyosferin kaldırma, yenilenme kapasitesi, çevre bilimi ilgili sınırlar, demografik büyüme kavramları evrensel etkilerle, insan haklarına uzun uğraşlar sonunda girmiştir. Ülkeler kendi ulusal koşullarına göre bu normlara, toplumsal gereksinimleri çerçevesinde Anayasalarında yer vermişlerdir.

4.2.2.2 Anayasa'mızdaki Çevre Hakları

Anayasamız 56. maddesinde, "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" şeklinde, Çevre hakkını herkese tanımış ve "çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak, çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir." diyerek devlet ve vatandaş birliğinde yükümlü saymıştır.

Anayasalarda çevre hakkını tanımının etkileri şunlardır:

— Anayasalar ilgili devletin en yüksek-temel değerlerini hükme bağladığından,

— Diğer "özel mülkiyet, ticaret, sanayi özgürlüğü, milli savunma gerekleri" haklarla çatışıp çeliştiğinde, çevre hakkı genel hak olduğu için öncelik aldığından;

Anayasamızda buna göre çevre hakkını herkese tanıırken, devlete ve yurttaşa da bu konuda birlikte ödev vermekte; bireye çevre hakkını tanıırken de, devleti muhatap göstererek ve sübjektif bir hak olarak yaptırım da öngörülmektedir.

4.2.2.3 Çevre Hakkının Öğeleri

Çevre hakkının geliştirilmesi, korunması, önlenmesi onun öğelerini oluşturur.

Çevre hakkının Öğeleri, Anayasadaki sınırlayıcı hükümler⁴ şunlardır:

- "devlet sosyal ve ekonomik görevlerini, mali kaynakların yeterliği ölçüsünde yerine getirir." hükmü çevreyi koruma ve önleme için (mali kaynağa) gerek bulunduğundan, bunun sağlanması ile çevrenin geliştirilmesi için uygulanabilir.

- Sosyal ve ekonomik haklardan çevre hakkının Kanun Hükmündeki Kararnamelerle düzenlenebileceğini belirtirken, mülkiyet hakkının Anayasa'da temel hak olan çevre hakkının ekonomik hak içinde düzenlenmesinde ise, çevre hakkı ikinci plana itilmektedir.

⁴ Anayasa Madde 43, 44, 57, 63, 65, 91 ve 169.

- Konut hakkı "devlete, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde Konut ihtiyaç tedbirlerini alır." şeklinde ifade edilmektedir.
- Devlete, "Tarih, kültür, doğal varlıkların ve değerlerin korunmasını sağlar, tedbir alır" yükümlülüğü verilmektedir.
- Deniz, göl, akarsu kıyıları devletin tasarrufunda olup, yararlanmada kamu önceliği bulunmaktadır.
- Devlete, toprağın verimli işletilmesini korumak, geliştirmek, erozyonu önlemek görevi verilmektedir.
- Devlete, ormanların korunmasını, gözetimi, yetiştirilmesi, geliştirilmesi ve genişletilmesi görevi de verilmektedir.

Anayasayı da eleştirirsek, çevre hakkını, değişik maddelere bu şekilde yaydığından, derli toplu anlatılmadığı ve birlik bütünlüğünün de sağlanmadığı görülmektedir.

4.2.2.4 Çevre Hakkının Güvenceleri

Çevre konusunda, haber alma, başvuru, katılma, yargı yolu,⁵ var olan çevre hakkının bölgesel korunması ve sınır ötesi kirletilme sorunu için gerekmektedir. Uluslararası çevre hukukunun oluşturulma aşaması olan, BM çevre ve gelişme konferansında, 1992 Rio de Janeiro'da toplanıp 2 sözleşme, 2 bildirme, 1 program ilan etmiş ve 117 devletin katılımıyla kabul edilmiştir.

Ekonomik düzenin sosyal düzeni ezişinin somut mekânsal analizlerini güncel örneklerle gözler önüne serme gayretiyle kısmen meşgul olan bir çalışmada, özellikle devlet eliyle kamusal teşvik alanlarına ve özel yatırımlara yönelik imtiyazlara kadar varan ilişkiler ağında gerçekleşen, neoliberal politik gelişmelerin özellikle inşaat sektöründeki durumu özetle değerlendirilmiş ve büyük inşaat projelerinin (orman, sulak, vb.) doğal alanlar üzerine dünya örneklerinde olduğu gibi ciddi yıkıcı etkileri olduğu görülmüştür. Yakın zamanda devlet eliyle yapılan sayısız yasal düzenleme de bu durumun açık bir göstergesi olmuştur. (Kocalar, A.C., 2013m).

4.3 Yurttaşlık Hakları

Demiryolu, otoban, köprü, vb gibi altyapı yatırım projeleri ülkenin kalkınmasında yer tutsa da; bunlarla aslında amaç, bir yandan büyümeyi desteklerken, diğer yandan da öne sürülen politik söylemlerde, toplumsal mühendisliğe soyunulduğu gerçekliğidir. Şehirleşme oranını artırıcı bu hamleler ile siyasi arenalarda ve seçim süreçlerinde hep karşılaşılıyor. (Kocalar, A.C., 2013j).

Ancak dünya örneklerinde de öylesine verimsiz konut alt yapı yatırımları var ki, bütün mevcut sorunlarla birlikte sahte alanlarda sürdürülmeye çalışılan bu yaşamları da artık sürdürülemez kılıyor. Örneğin Çin'de kimsenin yaşamadığı, terk edilmiş modern hayalet şehirler yaratıldığından, böylesine verimsiz yatırımlar boyutuna ulaşmış yönlendirmelerin bir sonu gelmesi gerektiği düşünülebilir. Ancak biliyoruz ki, mevcut tarihsel sonları getiren iç ve dış savaşlar gerektiğinde rahatlıkla tetiklenebilir durumdadırlar. Üstelik doğal kaynakların olduğu coğrafyalarda da bu durum zaten tarihsel olarak hep süregelen.

Özellikle anakentlerde olanakların ve fırsatların giderek daraldığı bilinmektedir. Dünyada yoksulluk olgusu 2001 krizi sonrası daha popüler bir şekilde tartışılmaktadır. (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002)

"Kent yoksulları" kavramı ise kentlerde yaşayan nüfusun farklı nedenlerle asgari bir geçim standardını sağlayabilecek bir konuta ulaşamaması, barınma yoksulluğu ile beraber gündelik sorunlara yol açacak bir konumda olması durumunu anlatmaktadır. (HABİTAT, 1996)

4.4 Mülkiyet, Yapılaşma-İmar ve Kent Hakları

Kentsel konular, bu nedenlerle mülkiyet ve yapılaşma haklarındaki özel ve bireysel niteliklerden daha çok kamusal ve toplumsal nitelikler taşımaktadır. Şöyle ki Anayasamızın 23. maddesinde yerleşme hürriyetine herkesin sahip olduğunu ancak bunun "sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla kanunla sınırlanabileceği" belirtilmektedir. Şimdilik yalnız mülkiyet hakkı yasalarda bulunmakta, yapılaşma-imar hakkı ona bağlı, onunla birlikte ifade edildiğinden, toplumda bu hakla ilgili belirgin bir bilinçlenme yaratılamamıştır. Anayasamızda henüz **yapılaşma, imar ve kent hakları** kavramları bağımsız bir hak olarak tanımlanmamaktadır. "Gökdelenleşme kent hakkının ve kentlinin imar haklarının gasp edilmesidir." "İnşaat emsalinin kent ve ülke geneli için üst sınırları olmalı ve aşılmaması sağlanmalıdır." (Kocalar, A.C., 2012ç).

Günümüzde artan hak ihlallerinin kaynağını ortak bir çalışmada yazarlar "1980 sonrası kentin kullanım değeri gözden düşüp değişim değerine odaklanan projeler çoğalışına bağlamaktadırlar. Bununla birlikte kentte gündelik

⁵ 9.10.2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Yasası

hayatı sürdürmek üzere barınmadan çalışmaya, ulaşımdan kültüre, afetlerden hizmetlere dek birçok alanda yeni zorluklar, ihlaller ve mücadeleler ortaya çıkmıştır. (Yeni Afet yasası ve dolaylı etkileri ile kentsel dönüşüm) Kapitalist kentleşme süreçlerine karşı sürdürülen kentsel mücadeleleri Gramscici anlamda çeşitli siperler olarak düşünerek, mücadelelerin bir araya gelip eklenmesi ve bütüncül bir Kent Hakkı tesisini mümkün kılacak şekilde, Kent Hakkı ihlallerini formellik enformellik ekseninde tartışarak kentlerin yaşadığı dönüşümleri anlamak ve Kent Hakkı'na yönelik talep ve mücadelelerin ufkunu belirlemek üzere yeni imkanlara işaret edilmektedir." (Strutz, J ve Çavuşoğlu, E. 2011).

4.5 Çelişik ÇED Süreçleri

Tüm bunlara karşın, sözde ve sayıları giderek artan ÇED raporlarıyla birlikte, doğal ve sosyal etkilenim çevresine yönelik olası, orta ve uzun vadeli olumsuz etkilerine yeterince bakılmaksızın, bazı su kaynaklarının içinde bulunduğu doğal ortamlar neredeyse, bölgesel olarak sermayenin rastgele kararlarına terkedilmiş durumdadır. Suyun metalaştırılması süreci, şirket kulislence önerildiği gibi suyun korunmasını değil, ancak kapitalist şirketlerin artan kar hırsıyla doğal kaynakları aşırı bir biçimde tüketmesinin önünü açarak doğal alanların hızla yıkımını beraberinde getirmiştir. (Kocalar, A.C., 2014I). (Örneğin; Sapanca içme suyu gölüdür ve gölü besleyen yeraltı su kaynakları artık hızla tüketilmiş durumdadır.) (Kocalar, A.C., 2014c).

5. CBS (ArcGIS-DSİ) İLE SİVAS'TA HAYAT BULAN SU KAYNAKLARI (BARAJ VE GÖLETLER İLE SULAMA KANALLARI)

DSİ'nin verileri üzerinden ArcGIS ortamına alınan koordinat verileri ile aşağıda çizilen su toplama alanlarına yönelik haritalar görsel karşılaştırma amaçlı sırayla ve en sonda birleştirilmiş olarak görülebilmektedir. Baraj ve göletlerin kapladığı alanının az oluşuna nazaran sulama kanallarının yayıldığı alan oldukça dikkat çekicidir.

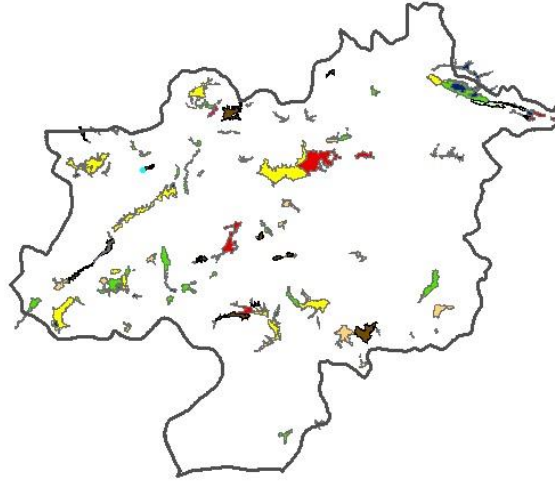
Ayrıca şehir peyzajında gözle görünür yeşil alanların artmasının da, bu su toplama kanallarının yanı sıra baraj ve göletlerin etkisi ile çoğaldığı söylenebilir. Bu alanların Sivas'ın iklimi üzerine ılımanlaştırıcı bir şekilde tesir ettiği, şehirde yaşayanlarca da hissedilebilmektedir.

Şekil 1. 1-Sivas'ın Barajları ve Göletleri.

Şekil 2. 2- Sivas'ın Sulama Kanalları.

Şekil 3. 3- Sivas'ın Baraj, Gölet ve Sulama Kanalları.

5.1 Sivas'ta Su ile İlişkili Bazı İlginç Uygulama Tespitleri

Merkez ilçenin tarihi kültürel varlıklarına bakıldığında, ayakta kalabilmiş önemli anıt eserleri olmasına karşın, sadece bir adet tarihi çeşmenin varlığı bilinmektedir. Ayrıca kent içinde geçen eski derelerin de (mısmıl ve mındar ırmaklar) üstü caddelerle örtülmüştür.

Son yıllarda, Eskişehir Porsuk çayı benzeri projeler ilgi çekerek taklit edilmesi ile birlikte; Sivas Aksu rekreasyon alanı deneme projeleri aşamalar halinde başlamıştır. Ancak pompalanıp, setlerle tutulan taşıma suyu ile yaratılmaya çalışılan bu alan, 1980 sonrası dönemin parsel bazlı imar hareketlerinin yine ilginç bir örneğini teşkil etmektedir. Çünkü halkın suyla olan ilişkisizliğine karşın, bölgedeki mülk değerlerini on kat arttıran böyle bir yaklaşımın halk nezdinde, eksik bilgilerle şimdilik kabul gördüğü söylenebilir. Ancak nehir koruma bandında ve havzada sakıncalı yükseklikleriyle ve zeminin sıvılaşmaya müsait yapısıyla, proje aslında risk taşıyan bir alanda yapılmıştır. Diğer yandan, Paşabahçe rekreasyon alanı ise siyasal görüşleri her dönem değişen belediyelerin sahip çıkıp sürdürdüğü şehrin aslında tek başarılı projesidir.

Bilindiği gibi ülke çapında yeraltı sularının kullanımı artmış, bu uygulamalarla birlikte yeraltı su seviyesi de giderek düşmüştür. Bu kullanımlara dair bir örnek verilecek olursa; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nin kullanım suyuna yaklaşımı 2010 sonrası aniden değişmiştir. Yerleşke içinde 2010'lara kadar uzun yıllar yeraltı sularının kullanılması söz konusu iken, bu tarihlerde çıkan kirlilik söylentisinin bir gerekçe olması nedeniyle, belediyeye ait su dağıtım şebekesine bağlanılmıştır. Kısacası, abonelik sistemi başlatılmış ve bu şebekeye bağlanan aboneliklerle sayaç ödemeli harcadıkça/öde sistemine geçilmiştir. Bu karar aslında, üniversite ve belediyenin ortak siyasi görüşte olduğu o dönemde gerçekleşmiş yani önceden düşünülp planlanara alınmış politik bir karar olduğu anlaşılmaktadır. O döneme kadar aralarındaki 5 km'lik bir mesafeye karşın, kurumlar arası ilgisizlik hep söz konusu olmuştur.

Sivas Merkez ilçedeki içme suyu rezervi olan 9 Eylül barajı gibi su kaynaklarına (ve soğuk çermik gibi) termal kaplıca alanlarına kadar rastgele arazi kullanım kararlarıyla yaklaşmış gözükten "organize" sanayi alanlarının bölgede yarattığı çevre kirliliğinin de tehdit unsurları taşıdığı da şehirde unutulmuş başka bir sorun alanı olarak halen yaşamaktadır.

Kısacası su zengini bir şehir gibi gözükmesine karşın, halen kuru tarım alanları çoğunluktadır. Şehrin, 3 havzanın kesişiminde yer alan konumuyla (Kızılırmak, Yeşilirmak ve Fırat havzalarının her birinin kesişim alanında yer alan) Sivas ili verimli ve sulama açısından elverişli toprakları olması beklenen bu konumuna karşın, ülkenin tahıl ambarı da olamadığı apaçık ortadadır. Nedense köylülere sulama amaçlı su tahsisinde bile yıllarca bekleyen taleplerin köylerden gençlerin göçüne bile sebep olabildiği yüzyüze görüşmelerde söylenebilmektedir. Gizli gerçeklerin deşifre edilmesi ve halkla paylaşılması sorunu bir yanda dururken; kentsel yönetimlerin tartışmalı olması beklenen kararlarına karşın hatalı ve ilginç uygulamalar sürdürülebilmekte somutlanan projelerdeki gerçekler ise öylece ortada durmaktadır.

6. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Şehir ve Bölge Planlama alanındaki çalışmaların Harita ve Kadastro Mühendisliği ile mekansal ölçümler üzerinden ortak mülkiyete dayalı alanlara özgü çalışmalar ile kurulan bağları yeniden pekiştirilmiştir. Her iki disipline yönelik çalışmaların birbirleriyle paylaşılması sonucu, olası arakesitlerin belirlenmesi sağlanmış ve ortaklaşa

yaklaşımlardan doğan sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu amaçla, CBS kullanımı üzerinden doğal kaynaklar ve özellikle su kaynakları ile ilgili karar destek sistemlerine yönelik yeni yaklaşımlar güncel verileri içeren örnekler ve görseller üzerinden önerilmiştir.

Kentsel muhalefet hareketlerine de sebep olan daha önce kazanılmış haklara yönelik çeşitli ihlallerin günümüzde artmış olması, hak mücadelelerini de yeniden gündeme taşımaktadır. Bu amaçla çalışmanın kuramsal arka planında söz konusu haklar bağlamsal ayrıntılarıyla ele alınarak aralarındaki çelişkilerin aşılmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Su havzalarında etkin bir yönetim planının acilen ortaya konulması ve iklim değişikliğinin kuraklık ve çölleşmeye doğru hızla ilerleyen zincirleme olumsuz etkilerine karşın da bu bölgelerin bütünlük bir şekilde korunması şarttır.

Çalışmada, Sivas ilinde yıllardır devletin kurumsal eliyle, su kaynaklarının korunmasına, kullanılmasına ve artırılmasına yönelik olarak alınan bir takım iyimser kararlarla gerçekleştirilmiş su toplama çalışmalarının harita üzerinde görselleştirilmiş son hali, CBS aracılığı ile görünür kılınmaktadır. DSI'nin verileri üzerinden ArcGIS ortamına alınan koordinat verileri ile çizilen su toplama alanlarına yönelik haritalar sırayla elde edilmiş ve en sonda farklı katmanları birleştirilmiş hallerine ulaşılmıştır. Sınırlı alana yayılabilmiş baraj ve gölet varken, sulama kanalları ile daha geniş alanlarda su toplanıp kullanılmıştır.

Devletin kısmen sistemli sayılabilecek klasik su toplama önlemlerinin ise, günümüzdeki çağdaş çevre koruma anlayışı üzerinden yeniden irdelenmeye muhtaç olduğu eleştirisi bu çalışmada vurgulanarak, bütüncül ekolojik açıdan oldukça çelişkili hale gelen su ile ilgili yatırım kararlarının daha fazla gecikmeden yeniden eskisinden çok daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmeye başlanması hususu özellikle gündeme taşınmıştır.

Yapay rezervler ve özellikle doğal sulak alanların gelecekteki haline yönelik farklı veriler ve olasılıklar eşliğinde, sürekli daha doğru olarak alınması beklenen yeni yönetsel kararlara altlık olacak bu çalışma sonrasında, daha ihtiyatla bir şekilde alınması beklenen su ile ilgili yatırım kararlarını etkilemesi merakla beklenilmektedir.

Suyun sadece bir enerji kaynağı olmadığı aynı zamanda tüm canlıların da yaşam kaynağı olduğu unutulmamalıdır.

Gelecekte insanın su ve yaşam ile olan ilişkisinin daha doğal yollarının hızla keşfedilmesi dileğiyle...

KAYNAKLAR

11.8.1983 tarihli ve 2872 sayılı (Eski) Çevre Kanunu, (EÇK) (Ek) Madde 1.

9.10.2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Yasası

16.05.2012 tarihli ve 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”

Anayasa Madde 43, 44, 57, 63, 65, 91 ve 169.

Bilimsol.org, 2014, Haber: Zeynep Ersoy ve Tuba Bucak, 1 Eylül 2014 (erişim: 01.09.2014).

<http://bilimsol.org/bilimsol/cevre-bilimleri/abd-de-yeni-bir-akim-baraj-kaldirma>

Eski Çevre Kanunu'nun 13.5.2006 tarihli ve 5491 sayılı yasayla değiştirilen Madde 1.

Harvey, D. 2009, “Kent Hakkı”, Çev. Meriç Kırmızı, Sendika.org, (erişim: 01.08.2014).

http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22579

İmece Toplumun Şehircilik Hareketi, “Barınma ve Sosyal Konut Politikaları” Tartışma Toplantısı Notları, Yerel Yönetimler Raporu, 9 Ocak 2014.

Kabaoğlu, İ. Çevre Hakkı, İletişim yayınları, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Tarihsiz.

Kabaoğlu, İ. 2005, İstanbul ve Haydarpaşa, TMMOB, Mimarlar Odası, İstanbul Büyükşehir Bürosu, 26.11.2005.

Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. 2002, “Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Baş Etme Stratejileri” (Coping Strategies with Poverty after the Structural Adjustment Programs), Kentleşme, Göç ve Yoksulluk (Urbanization, Migration and Poverty), ed. Ahmet Alpay Dikmen, İmaj Yayıncılık ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, pp. 197-247, Ankara.

Kocalar, A.C. 2011c, Ülkemizde Afetlere Karşı İnsanları Taşınmazlardaki Hakların Aktarımı Kurtaracaktır. "Herkes İçin Kent, Herkes İçin Planlama: Akıllıca, Adaletle, Yeniden", 7. Türkiye Şehircilik Kongresi. YTÜ İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası 14-16 Kasım 2011.

Kocalar, A.C. 2012ç, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesinde İmar Planı Uygulamalarıyla Sınırlandırılan Mülkiyet ve İmar Haklarının Aktarımı (Transfer of Property and Development Rights Restricted with the Implementation of Development Plans in the Transformation of the Areas under Disaster Risk). *Tasarım ve Kuram Dergisi*, MSGSÜ, İstanbul Cilt 8, Sayı 14 (2012). s. 61-75.

Kocalar, A.C. 2012d, Bedensiz kafalar, ifadesiz diller, doğasız düzen içerisinde kültürel mirası koruma bilinci arayışları, (Searching for Heightened Consciousness of Protecting Cultural Heritage despite the Current Context of Disembodied Heads, Unexpressive Language Habits, and Neglect of Nature in Urban Life), I. Uluslararası Ortadoğu Sosyolojisi Kongresi, Fırat Üniversitesi - Orta Doğu Araştırmaları Merkezi - Sosyoloji Şubesi, Elazığ, 28 - 30 Haziran 2012.

Kocalar, A.C. 2012k, The Transfer of Property and Development Rights in Turkey, *Megaron, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture e-Journal (Planning, Architecture, Design and Construction)*, Cilt (Volume) 7 - Ek (Supplementum) 1 - Yıl (Year) 2012, s.27-38.

Kocalar, A.C. 2013d, Küreselleşmenin Mekana Etkisi: Kentsel Dönüşüm, "Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar", VII. Uluslararası Katılımlı Ulusal Sosyoloji Kongresi, Muğla 2-5.10.2013. Toplum, Cilt 9, Sayı 36, Güz, Sonbahar 2011.

Kocalar, A.C. 2013j, Kamu ve Kent Yönetiminde Küreselleşme Etkisiyle Yaşanan Reform Sorunlarının Kökeni ve Kentsel Hareketler, DŞG, ŞPO, Dokuz Eylül Üniversitesi, 6-8.11.2013. İzmir.

*

Kocalar, A.C. 2013m, "Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı"na Karşı Eleştiriler ile Doğal Çevrenin ve Yaşamın Korunması/Geliştirilmesi, III. İstanbul Kent Sempozyumu, İKS, TMMOB, İstanbul, 22-24.11.2013

Kocalar, A.C. 2013l, Metalaşan Doğal Varlıklar ve Kaybolan Haklar: Yaşam/Çevre/Su/Kullanım/Kent/Barınma Hakkı (Commoditization in the Natural Assets and the Losting Rights: Living/Environmental/Water/Using/Urban/Settlement Rights), Uluslararası ÇED Kongresi, İstanbul Kongre ve Sergi Sarayı, 8-10.11.2013.

Kocalar, A.C. 2014c, Türkiye'nin Biyolojik Çeşitliliğe Sahip Koruma Alanlarındaki Sürdürülebilir Kış Turizmi Potansiyeli ve Kar Sporları Bağlamında Kartepe, Yıldız Dağı, Palandöken, 1.Uluslararası, Kentsel Planlama-Mimarlık-Tasarım Kongresi, (Urban Planning - Architecture and Design Congress) UPAD-2014, 8-11.Mayıs.2014, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Kocalar, A.C. 2014t, Küreselleşmenin Çevre Hukukuna Yansımaları: Türkiye (Üstün Kamu Yararı, Özelleştirme, Metalaştırma, Çevreyi Kirletme, Yaşam Çevre ve Doğal Haklarının İhlali), International Symposium on Environment And Morality (ISEM2014), Adıyaman, <http://www.isem2014.com>

Mourgeon, J. Çeviren:Ayşen Ekmekçi, Alev Türkan, İnsan Hakları, İY

Polat, E. 2006, Kentsel Coğrafya, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.

Su Hakkı, <http://www.suhakki.org/> (erişim: 01.08.2014).

Strutz, J ve Çavuşoğlu, E. 2011, Enformelliğin Sınırları Değişirken Kent Hakkı, *Eğitim Bilim Toplum*, Cilt 9, Sayı 36, Güz, Sonbahar 2011.

Yılmaz, G. 2009, Suyun Metalaşması (Kıtlığın Nedeni Kıtlığa Çare Olabilir mi?) Sav yayınevi. (Aktaran:Ercan, F. 2009) <https://fuatercan.wordpress.com/2009/08/28/suyun-metalathmasyktyldhyn-nedeni-kytlydha-care-olabilir-mi-gave-yylmaz/> (erişim: 01.08.2014).